

Светлана Велимирац
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
svetlana.velimirac@fpm.bg.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0001-8055-2814>

821.111.09-94 Синклер Стобарт М.
821.163.41(73).09-6 Лозанић Фротингхам Ј.
94(100)"1914/1918"
<https://doi.org/10.18485/knjiz.2024.14.14.5>
Оригинални научни чланак

Између Србије, Америке и Британије: социолингвистички поглед на записе Мејбел Стобарт и Јелене Лозанић¹

Овај рад бави се грађењем комплексне социолингвистичке наративне мреже значења која обухвата сложену интеракцију друштава и појединаца, локалног и глобалног, на основу дела две ауторке о личним искуствима из Првог светског рата: *Доброћворна мисија за Србију у Првом светском рату, њисма из Америке и Канаде 1915–1920. године* (1970) Јелене Лозанић-Фротингхам и *Пламени мач у Србији и груде* (2016) Мејбел Синклер Стобарт. Ауторке представљају сопствени доживљај рата и усложњавање идентитета жене док су измештене у другу средину – Српкиња Јелена Лозанић у Сједињене Америчке Државе и Канаду, а Британка Мејбел Стобарт у Србију. Кроз социолингвистичку наративну мрежу ових дела откривамо нове позиције моћи које жене освајају активним улогама у Првом светском рату, без обзира на географску дистанцу, различитост њихових позиција, улога и окружења. Поруке хуманизма и пацифизма упућене су читаоцима оба дела, док се на конкретним примерима показује колико појединац може да постигне за заједницу активним друштвеним ангажманом. Читајући ова дела и трагајући за текстовима који су са њима повезани, и сами постајемо део исте социолингвистичке наративне мреже (Filipović 2018a: 219) као тумачи друштвених односа приказаних из партикуларних позиција ауторки.

Кључне речи: Први светски рат, жене, социолингвистичка наративна мрежа

1. Увод

Доброћворна мисија за Србију у Првом светском рату, њисма из Америке и Канаде 1915–1920. године (1970) ауторке Јелене Лозанић-Фротингхам и *Пламени мач у Србији и груде* (2016) ауторке Мејбел

¹ Овај рад заснован је на делу докторске тезе *Самилосне очи њујоркских жена: Србија и Први светски рат. Критичка анализа дискурса дела британске ауторке Мејбел Синклер Стобарти и српске ауторке Јелене Лозанић-Фротингхам*, одбрањене на Филолошком факултету Универзитета у Београду 27.9.2023. год.

Синклер Стобарт (Mabel St. Clair Stobart) два су записа из Првог светског рата. Први је писан на тлу Америке и Канаде, а други у Србији.

Ова два дела су женска нефикционална књижевност граничног жанра; можемо их ишчитати као историографско штиво, дневничке записе, путописе, сведочанства из рата, антиратне трактате, приватну преписку. Стварни историјски догађаји су позадина овог стваралаштва са нагласком на друштвеној и класној димензији самих ауторки и њихових дела.

Да бисмо оформили социолингвистичку наративну мрежу на основу записа ауторки Јелене Лозанић и Мејбел Стобарт, за почетак идентификоваћемо кроз биографске податке ко су њих две биле, што је садржано у њиховим идентитетима, историјску и националну позадину наратива, културне моделе и позиције из којих су постале списатељице. Родна одредница ауторки представља заједничко идентитетско полазиште, стога ћемо се током анализе запитати на који начин је она имала утицаја на искуства и дискурсе Јелене Лозанић и Мејбел Стобарт.

Као што Франц Фанон сматра да подређени, колонизовани треба да поново пронађу своје потиснуте историје (Baba 2004: 30), тако и друге занемарене историје све чешће проналазе своје место у општим, великим историјским наративима. На пример, партикуларне историје етничких заједница, појединци који имају своју причу и своју истину, виђење историје побеђених страна, али и историја сагледана из угла жена из различитих друштвених позиција добијају своје место на мапи човековог (са)знања. Два таква примера су наративи ауторки Лозанић-Фротингам и Синклер Стобарт, као исечци историјски једновремених догађаја испреpletаних у мрежу искустава и значења чија је вредност ванвременска.

2. Биографије Јелене Лозанић и Мејбел Стобарт као подлога социолингвистичке наративне мреже

Јелена Лозанић рођена је 1885. године у Београду у угледној српској породици. Јеленин отац био је Сима Лозанић, изузетна личност 20. века. Научник, професор Велике школе, први ректор Београдског Универзитета, члан Српског ученог друштва, председник Српске краљевске академије, затим министар пољопривреде, министар спољних послова, опуномоћени министар и изванредни посланик Краљевине Србије у Лондону, члан Српске војне мисије у САД, дипломата, учесник у ратовима 1876–1878, као и у Балканским ратовима и у Првом светском

рату. Њена мајка, Станка Лозанић, била је активна чланица Женског друштва основаног 1875. године. Бирана је за председницу Друштва у два наврата, 1924. године и поново 1929, а ову дужност вршила је до почетка 1940. године (Милановић 2020: 58). Залагала се за свеукупни напредак положаја жена у Србији. Била је сарадница женског часописа „Домаћица” (излазио је од 1879–1941, са прекидом током Првог светског рата) који је обрађивао друштвене теме и садржао прилоге из књижевности и преводилаштва. Отац Станке Лозанић основао је Дом за свештеничке удовице, а Станка је учествовала у оснивању Дома Свете Ане за старе (Лозанић-Фротингхам 1970: 307–308). Др Гођевац-Субботић и Ана Христић наводе у биографским подацима на крају књиге *Доброћворна мисија за Србију у Првом светском рату, њена из Америке и Канаде 1915–1920. године* да је Јелена била „по природи тиха и интелигентна, желела је да студира хемију, да пође путем свога оца и брата” (Лозанић 1970: 310), али како у то време није могла да се школује на универзитету, завршила је Вишу женску школу у Београду и активно почела да се бави друштвеним питањима.

Јелена Лозанић сарађивала је са међународним покретима за женска права, и борила се између осталог и за признавање женског права гласа. Поред учешћа у више секција Српског народног женског савеза, постала је и његова друга секретарка са основним задатком да обавља преписку са иностранством. Учествовала је на конгресу Међународног женског савета у Стокхолму 1911. године на ком је представила активности женског покрета у својој земљи, а на седници Управног одбора поднела захтев за пријем Српског народног женског савеза у Међународни женски савет (Столић 2023: 154). Током Балканских ратова 1912–1913. учествовала је у раду прихватилишта за ратну сирочад „Света Јелена”. Завршила је курс за болничарке при Колу српских сестара, и почетком 1914. године постаје добровољна болничарка (Бојовић 1996: 19; Поповић Филиповић 2013: 308). Крајем 1914. године, српски Црвени крст поверио је Мејбел Грујић, супрузи српског дипломате Славка Грујића, мисију прикупљања помоћи у материјалу и новцу у Сједињеним Америчким Државама и Канади, а она је повела са собом „једну младу српску даму која говори енглески” (Трговић 2008: 315). Та млада дама била је Јелена Лозанић. Њен ангажман у Америци и Канади био је изузетно успешан, а помоћ из иностранства нарочито је била потребна током епидемије тифуса у Србији. Јелена је одржала бројна предавања и организовала скупове како би упознала тамошњу јавност о патњама српског народа и прикупљала помоћ. Током ратних година и њеног боравка ван Србије настајао је дневник размишљања и

активности у форми писама породици која је остала у ратом захваћеној Србији. Свакодневни догађаји и запажања које је записивала преточени су у књигу *Добројворна мисија за Србију у Првом светском рату, њисма из Америке и Канаде 1915–1920. године*. Писма је прикупила и припремила др Анка Гођевац-Субботић, а дело је штампано 1970. године у издању Удружења носилаца Албанске споменице.

За активности током Првог светског рата Јелена Лозанић одликована је Орденом Белог Орла, Орденом Светог Саве, Медаљом српског Црвеног крста и другим признањима. По завршетку рата, наставила је да учествује у добротворним мисијама.

Године 1921. удала се за Џона Фротингама са којим је сарађивала током рата и који је, између осталог, основао три дома за ратну сирочад у Србији: у Сремској Каменици, Врању и Нишу. И током Другог светског рата, тада госпођа Јелена Лозанић-Фротингам, поново се активирала у Америци у којој је у то време живела, са циљем прикупљања помоћи Југославији и ратним заробљеницима у Немачкој. По завршетку рата помагала је деци и народу у послератној Југославији. Умрла је 1972. године у Француској.

Британка Мејбел Ени Стобарт, девојачко Болтон (Boulton), рођена је 1862. године у Хартфордширу, у Кенту, у породици која је припадала вишој класи. Код куће је стицала образовање које је обухватало познавање књижевности, страних језика, музике, бавила се спортовима, а касније током живота, хуманитарним радом и списатељством. Описивана је као храбра, одлучна и неконвенционална жена. Њен први супруг био је Синклер Келбурн Стобарт (St. Clair Kelburn Stobart), са којим је имала два сина. Када је породица Стобарт изгубила новац на берзи 1903. године, преселила се у колонију Трансвал у Африци. Приликом повратка у Енглеску 1907. године, супруг Мејбел Стобарт је преминуо, а она улаже своје време и енергију у формирање Женског конвојног корпуса за болесне и рањене, чиме почиње поглавље њеног живота посвећено организовању помоћи у ратом захваћеним подручјима – Белгији, Француској, а нарочито на Балкану, као и борби за остваривање равноправног положаја жена у друштву.

Поново се удала 1911. године за Џона Гриналга (John Greenhalg), пензионисаног судију, али је одлучила да задржи презиме првог супруга. Други супруг био је њен пратилац на путу по Србији, и међу њима је постојао „прећутан договор да он прихвати подређен положај у њеним јединицама” (Крипнер 1986: 33)².

² На пример, вршио је дужност благајника.

О својим настојањима и подухватима Мејбел Стобарт написала је неколико дела: *War and Women, From Experience in the Balkans and Elsewhere*, трактат о правима жена испричан кроз лична искуства са бугарског фронта у Првом балканском рату, објављен 1913. године. На позив бугарске краљице Елеоноре, бугарског Црвеног крста и војномедицинских званичника Бугарске, мобилна болничка јединица састављена искључиво од жена коју је Мејбел Стобарт организовала и предводила кренула је на Балкан захваћен Првим балканским ратом. Сматрала је да је Флоренс Најтингејл (Florence Nightingale) већ „освојила територију” за жене болничарке на фронту, тако да се изненадила одговором британског Црвеног крста који је гласио да „на Балкану нема посла подесног за жене” (Stobart 1913: 17). Као да је управо ова реченица била прекретница у даљем животу и раду Мејбел Стобарт; не само да је самоиницијативно отпутовала на Балкан како би се лично уверила да обучена болничарка или лекарка, жена, тамо нема шта да тражи, већ је наредне године и ратне сукобе који су уследили провела управо на Балкану.

Flaming Sword in Serbia and Elsewhere сведочанство је из Првог светског рата о њеном ангажману у Србији, објављено 1916. године. Не губећи из вида лепоту предела у којима се обрела, специфичности менталитета са којима се сусрела и универзалне људске вредности које сваки рат ставља на пробу, она пише о руковођењу пољском болницом и сузбијању тифуса, отварању медицинских диспанзера за потребе угроженог локалног становништва, повлачењу преко Црне Горе и Албаније током којег је предводила јединицу и то у чину мајора српске војске. Ово дело истовремено представља културолошку студију о српском народу пред великим искушењима, антиратни апел и, као и претходна књига, спис о потреби изједначавања права и прихватању жена у јавној сфери деловања. На српски језик превео га је Бранко Момчиловић 2016. године под насловом *Пламени мач у Србији и околици*.

Тумачењем Библије бавила се у делу *Ancient Lights, or The Bible, The Church, and Psychic Science* објављеном 1923. године. Аутобиографију под називом *Miracles and Adventures* написала је 1935. године. Објавила је и низ чланака у разноврсним публикацијама као што је Publications of the World Peace Foundation, *The London Times* – “Peace Celebrations and Serbia. The Martyrdom of Our Little Ally” 23.8.1919. године.

Одликована је српским Орденом Белог орла, Орденом Светог Саве и медаљом Црвеног крста за заслуге у Првом светском рату, затим, британским одликовањима Светог Јована Јерусалимског и орденом 1914 Star, који је додељиван за заслуге у Француској и Белгији током ратне 1914. године (Powell 2013: 399; Popović Filipović 2013: 118). По повратку

у Енглеску, Стобарт је наставила сарадњу са српским Црвеним крстом и Српским потпорним фондом, држећи говоре о својим искуствима током ратних година и прикупљајући помоћ широм Енглеске, Канаде и Америке. У познијем животном добу бавила се спиритуализмом. Умрла је 1954. године у Дорсету.

3. Социолингвистичка наративна мрежа као место сусрета два женска ратна искуства

Појам наративне мреже по први пут употребљен је да би се описало како структурални елементи наратива креирају унутрашњу мрежу значења, што доприноси холистичкој интерпретацији приче (Bearman et al. 1999, Bearman & Stovel 2000, Gimenez 2010). Наративна мрежа може садржати групу прича, текстова и артефакта (Gimenez 2010: 207) који доприносе разумевању наратива који анализирамо, а који се одатле преузимају у социолингвистичку анализу. Сложена социолингвистичка наративна мрежа, према Јелени Филиповић, нуди:

интердисциплинаран, холистички теоријски приступ и методолошки апарат за тумачење комплексне наративне структуре текста. Та комплексна структура укључује свестан и/или несвестан одабир дискурзивних средстава које ауторка или аутор користе током његовог стварања; историјски тренутак у коме текст настаје и у коме се дистрибуира; биографију, ставове и идеологије ауторке или аутора (и пратеће мултимодалне садржаје кроз које их упознајемо); глобалне, локалне и глокалне трендове и политике издавачких кућа; [...] и коначно, технолошке семиотичке ресурсе који нам помажу у стварању значења и конструкцији знања у току самог чина читања. Ниједан књижевни текст у оваквом теоријско-методолошком кључу не може се разумети нити тумачити у изолацији, као самосталан уметнички предмет чије естетске вредности не корелирају са светом у коме настаје и у коме се чита. Свако читање и самог читаоца/читатељку претвара у активан сегмент социолингвистичке наративне мреже, а процес комуникације са текстом није пасиван нити просто реактиван. Читање је заправо високо проактиван чин током кога ми предвиђамо заплете и расплете, али и стварамо комплетне менталне пејзаже нових значења, простора и времена на основу сопствене комплексне претраге за информацијама изван самог текста, а на основу личне радозналости и централизације, односно периферизације делова наратива. (Филиповић 2018b: 111)

Оваква анализа подразумева како утврђивање заједничких чворних места, тако и супротности или недоследности које се могу појавити приликом ишчитавања различитих наратива, откривање дискурзивно значајних појединости из биографија ауторки и њихове међусобне повезаности, обухвата трагање за информацијама у библиотекама и архивама, али и онлајн садржаје – текстуалне или сликовне, чиме се личности ауторки постављају у централни део нашег менталног пејзажа; повезују се локални и глобални контексти, појединачни, лични наративи унутар друштвених функција које ауторке описују.

Биографски подаци ауторки сведочанстава о Првом светском рату представљају полазну тачку анализе. Женско ратно искуство не може бити универзално, јер је условљено класном, националном, географском припадношћу, породичном ситуацијом, склоностима и карактеристикама особе, као и околностима на које индивидуа не може да утиче. Ова два дела представљају друштвени аспект рата из личних перспектива које подразумевају идеолошку, националну и родну подлогу, али неизоставно и економску, политичку и војну позадину ратних збивања. Кроз своје личности и своје идентитете, ауторке прописују вредности и норме којих се саме придржавају и које су им блиске, али описују и туђе вредности и норме са којима се саглашавају или им се противе, што јасно исказују у делима. Социолингвистичка наративна мрежа која се креира око дискурса ова два дела чини центар наше анализе, и шири се према другим делима ауторке Мејбел Стобарт, али и сведочењима њених савременика, као и савременика Јелене Лозанић-Фротингам. Међу њима су саборци, сарадници, пријатељи, филантропи и други људи који су били у непосредном контакту са ауторкама и о томе оставили писани траг. Неки од њих су научник Михајло Пупин, српске дипломате Јован Јовановић Пижон и Чедомиљ Мијатовић, болничарка Мејбел Дирмер (Mabel Dearmer), ратни дописник из Србије Гордон Гордон-Смит (Gordon Gordon-Smith) итд. Са друге стране, постоје документи, фотографије, војне наредбе, новински чланци, извештаји који потврђују презентоване податке у њиховим делима и доприносе валидности закључака. Перспектива ауторки јесте њихово индивидуално сагледавање околности, ситуација и догађаја, а социолингвистичком наративном мрежом повезујемо почетне корпусе, утврђујемо места која имају сличности, тачке спајања и преклапања, као и различитости и места пресецања. Мрежом се уклапају и други текстови који су директно или индиректно у вези са основним корпусом или самим ауторкама.

Да ли овакви, умрежени лични наративи говоре о томе шта значи бити неко/нешто или постајати неко/нешто? Аутори који су спровели

прве анализе користећи модел наративне мреже (Bearman & Stovel 2000), сматрају да иако ток наратива подразумева промену, процес и самим тим постајање, наративна структура истовремено асоцира на то да појединац јесте неко или нешто. Од почетних животних позиција, прича се развија непрекидно, а наратив представља само један исечак који је забележен или изговорен. Њиме се описује процес који има своју структуру: „Под наративном мрежом, подразумевамо стратегију којом се презентују наративи о историјама живота, као мреже елемената” (Bearman & Stovel 2000: 71). Процес формирања новог идентитета такође су проучавали Берман и Ствел у анализи једне аутобиографске приче, повезујући је са другим причама у настојању да се осветли постајање нечег, или промена онога што неко јесте. „Методe наративне мреже омогућавају истраживачу да систематично користи нове структуре података (животне приче, учесталост међузависних секвенци догађаја) а да не мора да извлачи елементе из њиховог наративног контекста” (Bearman & Stovel 2000: 88), чиме нестају празнине у узрочно-последичном односу одређене акције и друштвеног контекста. Те празнине могу да се попуне изворима који се добијају мимо основног наратива, нпр. чланак из новина из датог периода, белешка о одређеном догађају у литератури, код других аутора и сл. Формирање идентитета централно је за ауторе овог модела наративних мрежа, док Хименес наглашава да се „локално, односно лично не дешава у вакууму” (Хименес 2010: 213) и да „треба да проширимо аналитичке могућности које нуде локални наративи тако што ћемо их умрежити са како локалним, тако и глобалним друштвеним контекстима у којима су настали и где се врши њихова конзумација” (ibid.). Поврх тога, део социолингвистичке наративне мреже постаје и појединац-истраживач, који „плете” мрежу, бирајући текстове и артефакте од којих ће мрежа бити сачињена, као и његов лични идентитет који учествује у тумачењу дела, друштвени контекст унутар ког ишчитава наратив, као и временско-просторна тачка када се читање и тумачење одвија.

Ако овом процесу промене или формирања идентитета кроз грађење слојева наративне мреже приступимо са родног аспекта, закључујемо да се он поклапа са ставом Симон де Бовоар (Simone de Beauvoir) о формирању идентитета као процесу, односно, да се *женом постаје*.

4. Родни аспект анализе

„За разлику од пола, који је биолошка чињеница, род је друштвена, културна и психолошка чињеница” (Dojčinović-Nešić 1993: 11) и у том

смислу потребно је сагледати целокупни продукт који су ауторке створиле, са свим условљеностима друштвеног, културног и личног аспекта. Ови елементи чине важан сегмент структурне и наративне мреже значења која ће се развити у нашем социолингвистичком тумачењу, тако да је питање рода ауторки од великог значаја у овој анализи.

Категорија *жена* је историјски, дискурзивно конструисана и то увек у односу на друге категорије које се и саме мењају; *жене* су непостојан колективитет у којем женске особе могу бити веома различито позициониране, тако да се не можемо ослонити на тобожњи континуитет субјекта који препознајемо као *жене*; *жене* су и синхронијски и дијахронијски лутајући колективитет, док на индивидуалном нивоу *бићни жена* такође представља нешто нестално и не може да послужи као онтолошки темељ. Па ипак, мора се подвући да је нестабилност која је својствена самој категорији, услов *sine qua non* феминизма који би у супротном изгубио свој предмет, разлоге за борбу, па и саму животност. (Riley 1988: 2–3, цит. у: Zaharijević 2010: 195)

Питање борбе за права жена потребно је да се сагледа кроз потпитање: којих жена? Да ли су све жене биле у истом положају свуда, те су се бориле на истоветан начин, за исте циљеве? Свакако да је одговор негативан. Али, „ако нема стабилног идентитета/темеља/субјекта говора о женама, како ће уопште бити могуће политичко деловање у име жена?“ (Zaharijević 2010: 196). Уколико анализирамо наслеђе и подручја деловања ауторки Лозанић и Стобарт, увидећемо да су обе ушле у феминистичку борбу за побољшање положаја жена која је већ била у току. Образоване, припаднице виших слојева друштва, биле су упознате са историјатом борбе за изједначавање права мушкараца и жена. Стобарт је разумела да је неопходност присутности жена у јавној сфери деловања кључна, тако да је своје активности и усмерила у том правцу: образовала је женску медицинску јединицу, инсистирала на званичном прихватању позиције те јединице у оквиру територијалне одбране Енглеске, сукобљавала се са административним препрекама и јавно говорила о томе. Први светски рат је био прилика да жене докажу своје могућности, и Стобарт је учинила колико је било у њеној моћи да кроз лични пример то и представи свету. Од формирања британског женског корпуса за помоћ рањенима, преко управљања мобилном болницом и отварања здравствених диспанзера у Србији, до кулминације своје ратне улоге у виду добијања чина мајора српске војске како би предводила јединицу преко беспућа Црне Горе и Албаније, у њеном наративу не губи се из перспективе да све то постиже

као жена. Док је јахала на црном коњу између рањеника, војника и цивилног становништва, називана је „дамом-мајором” и „мајком”.

Реч „мајка” је у срцима Срба пуна утисака о најбољим особинама старомодне жене; не би шкодило додати овоме неколико утисака о особинама ауторитета и моћи које до тада нису биле повезиване са женама. Био је то ризик, али сам ризиковала, и никада нисам имала разлога да зажалим (Стобарт 2016: 136).

Мејбел Стобарт примећује на овом месту у тексту однос моћи и дискурса: да моћ није карактеристика која се приписује женама, али да именовање може да говори о утиску или односу који саговорници имају према именованом. Природа друштвеног односа између учесника у овом примеру је у самом чину ословљавања; војници и народ показују афективну црту према Мејбел Стобарт као некоме ко им чини добро, ко има мајчински однос према њима, али истовремено јој приписују ауторитет и моћ које Стобарт препознаје као новину у односу према женама. Стобарт као мајор/мајка, довела је јединицу до циља без дезертерстава или људских губитака, што потврђује њен ауторитет као вође јединице. Социолингвистичка конвенција подразумева да ће се војници и остали присутни обраћати надређеној особи, у овом случају госпођи Стобарт, образованој странкињи, особи женског пола која је у зрелим, педесетим годинама живота, са уважавањем. Они је могу назвати мајором, јер јој је тај чин додељен, и то као први случај у српској војној историји да је жена постављена за команданта оперативне јединице у рату (Стобарт 2016: 324). Чињеница да су одабрали да је називају и „мајком” објашњава природу њиховог односа и вредносни суд који су о њој донели. Мајка – појам је који подразумева топлину, бригу, љубав, пожртвованост, изазива уважавање. „Мајке, које се не сматрају власништвом, мушкарци увек помињу с поштовањем и односе се према њима са крајњим поштовањем” (Стобарт 2016: 45), бележи ауторка, приметивши да се положај супруге или ћерке битно разликује, јер оне „припадају” мужу или оцу. Са друге стране, бити названа „мајком” иако фактички то она у датој ситуацији њима није, у названој изазива повратну реакцију – осећај дужности и обавезе према тим људима. „У традиционалној социолингвистичкој интерпретацији, тумачење односа релативне моћи или једнакости међу особама које учествују у интеракцији проучава се према одабиру форми за обраћање које изражавају различите степене учтивости, интимности, поштовања, социјалних разлика итд.” (Filipović 2018a: 84). Према томе, присутна је узрочно-последична зависност учесника у комуникацији

између Стобарт и војника приликом ословљавања емоционално обојеним терминима.

На другој страни, почетком рата Јелена Лозанић представљала је нетипичну тридесетогодишњу девојку из Србије: веома образовану и политички освешћену женску особу, друштвено активну на домаћем и међународном плану, полиглоткињу са несвакидашњим ратним задатком – да самостално доноси важне одлуке, без мушког надзора, да представља своју земљу на иностраним скуповима и сакупља помоћ за једну „малу, далеку државу” у ратном вихору. Задатак пред њом није био једноставан: свакодневно се сусретати са бројним људима, објашњавати им где је Србија и са каквим се мукама суочава, трагати за људским саосећањем и разумевањем и истовремено затражити помоћ од свих тих странаца у виду новчаних прилога, медицинске и помоћи у роби. Јелена Лозанић би се током својих активности налазила у друштву светских владара и магната, врхунских научника и филантропа, а са друге стране, обичног народа из свих друштвених сталежа, па и са појединцима који су управо из Србије и других крајева будуће Југославије отишли у потрагу за бољим животом. „Да ли је говорила испред радника, фармера, домаћица или елитних слојева америчког и канадског друштва за ову жену било је небитно” (Векчић Рјеšчић 2011). Колико год да је задатак пред њом био захтеван, био је то живот изван ратом захваћене Србије. Године под окупацијом жене у Србији проводиле су без помоћи ауторитета у виду мушке главе породице, тако да су саме, често неписмене и необразоване, током рата подучавале и васпитавале децу, усмеравале их, храниле породицу, браниле имовину, плаћале потраживања и трпеле све ратне страхоте које никога нису мимоилазиле. Многе жене остајале су без мужева, браће, родбине, а удовице су често оптуживане за неморал и многе друге нежељене појаве, чиме им је положај још више отежан. На селима, саме су обрађивале земљу, поправљале срушено, сналазиле се након пљачки и напада и лечиле болесне јер су лекари углавном били у градским срединама или на фронту. Мобилизација мушкараца наметнула је женама поред традиционално „женских” улога и све „мушке” послове и дужности. Жене су у граду радиле најпростије послове, као што је чишћење улица, а често је то била и принуда због правила војне власти која су важила и за некадашње припаднице елите (Младеновић 2006: 111).

Током свих задатака у оквиру мисије, Јелена Лозанић поносно истиче свој идентитет, наглашава своје порекло (на предавањима наступа у народној ношњи), и покушава да пренесе својој публици у јавним обраћањима све оно што цени код народа из ког потиче, док паралелно

слика слику о нацији, о народу, понашању и обичајима држава у којима се обрела. Као носилац ордена Белог орла изазива дивљење Американаца, име јој доспева у новинске чланке, и постаје позната толико да приликом упознавања на скуповима у Америци Сима Лозанић бива представљан као „Јеленин отац”, што се истиче пре свих његових звања и успеха. Попут Мејбел Стобарт чије освајање моћи је конкретизовано у оквиру добијања војног чина, ордена и уважавања од стране српских званичника, и Јелена Лозанић задобија сличну врсту моћи, која подразумева утицај, друштвени положај и уважавање. Напоследку, речи које обједињују утиске које су и Лозанић и Стобарт остављале на своје савременике могу се сажети у три реченице Лазара Генчића, лекара, хирурга, санитетског пуковника, начелника санитета Врховне команде Србије 1912–1916, а које преноси Лозанић: „Ту [у Посланству у Паризу] сам видела и др Генчића који ме поздрави овим речима: *Знаш, ја сам њосџао њоборник за женско њраво ѓласа. Дивим се и чудим шџа су све жене урадиле у овом раџу. Неџџо фанџасџично.* (Лозанић 1970: 112).

5. Преплитање нити социолингвистичке мреже наратива Јелене Лозанић и Мејбел Стобарт

Такозване „женске ратне приче” често су исповести о насиљу над женама, приказивања напора да се нахране гладна деца, сачува имање од пропадања, избегне болест и смрт, итд. С друге стране, женска искуства су такође и записи лекарки и болничарки из стационара, жена које су имале професије или добиле одређене ратне задатке, попут Лозанић и Стобарт. Ратне теме списатељице су бирале у складу са личним искуствима, али и идеологијама.

Први светски рат променио је традиционалне улоге жена и мушкараца које су мушкараца класификовале као „Заштитника”, а жене као „Штићене”. Активизам жена који је са једне стране подразумевао директно учешће у рату, на фронту (Милунка Савић, Флора Сендс, Рут Фарнам), посредно учешће кроз рад у болницама или организацији помоћи (лекарка Славка Михајловић, Мејбел Стобарт, Јелена Лозанић) или очување имовине, обрађивање сеоских имања, рад у фабрикама муниције и на другим сличним местима, променио је идеју о женама које пасивно очекују заштиту када су суочене са тешкоћама. Уоквирен борбом за права жена започетом пре Првог светског рата и настављеном по његовом окончању, женски активизам у току самог рата значајно је променио дискурс о женама као беспомоћном, слабијем полу.

Јелена Лозанић-Фротингам и Мејбел Стобарт креирале су своје професионалне улоге у рату и испуниле их изванредном посвећеношћу и професионализмом, чиме су већ искорачиле из уобичајеног или очекиваног. Обе измештене из својих земаља, у средини чији језик није њихов матерњи, са задацима који су захтевни и од њих траже одлучност, храброст и непоколебљивост, оне стварају нови женски ратни израз: оне нису мученице, нису жртве; напротив, оне управљају сопственом, али и судбинама људи око себе.

Мејбел Стобарт је као један од циљева писања књиге *Пламени мач* навела потребу да се покаже „нешто од онога што жене осећају према рату” (Стобарт 2016: 312). Тиме она на себе преузима улогу гласноговорнице свих жена, и наставља: „милитаризам [ће] вероватно у женама наћи свог најјачег противника, не зато што жени недостаје храброст да се суочи са смрћу, већ зато што је свесна дужности да се суочи са животом” (Стобарт 2016: 312). Укрштањем наратива Јелене Лозанић и Мејбел Стобарт препознајемо чин женског ратног активизма као освајање нове територије за жене у свеукупном друштвеном смислу. Уобличавајући мисли и ставове и преносећи их на папир, Мејбел Стобарт у својим књигама надмашује тему жена и рата, и дела попримају елементе филозофско-политичких трактата о природи ратовања и природи човека, истичући свој антиратни апел.

Да би лични наративи, као тачка пресека биографије, историје и друштва (Riessman 2000: 5) били важни одређеној друштвеној заједници, потребно је да их повезују заједнички аспекти као што су заједничка историја и идентитет. Лични наратив тако постаје исечак заједничке историје, са именованим лицима и локацијама, као и друштвеним устројством унутар ког се одвија прича тако да конструишемо социолингвистичку наративну мрежу. Приче које читамо у делима ауторки говоре и о промени друштвеног устројства на локалном и на глобалном плану.

„Политика је ушла на велика врата у женску књижевност са појавом сифражеткиња крајем 19. века” (Dojčinović-Nešić 1993: 63), или како Џудит Фетерли сматра, исход политике књижевности као и ма које друге политике је моћ (Fetterley 1978) и стога бити искључен из књижевности значи бити немоћан. Самим тим, брисање аутоцензуре и постајање списатељицом, за жену значи и освајање моћи. Пружање отпора, одолевање захтевима за идентификацијом, неслагање уместо слагања у читању књижевности, јесте, по Џудит Фетерли, први чин истеривања мушког начина размишљања усађеног у жене (1978: xxii). То је борба против индоктринације, против читања себе као жртве,

што је уочљиво у делима и Лозанић и Стобарт. Освајање моћи у виду политичко-друштвене агенде, а затим освајање моћи над читалачком публиком, домени су које су обе ауторке успеле да дотакну.

6. Закључак

Значај читања женских текстова из угла феминистичке критике, гинокритике и социолингвистике је у покушају ревизије познатих и признатих истина, које су „мушке” истине. Време у ком су писале Јелена Лозанић и Мејбел Стобарт је време другачије врсте комуникације, у коме је написана реч (и одштампана књига) имала утицај који данас заузимају други медији. Искуства ове врсте у другим женама могла су да пробуде мотивацију и веру у постизање циљева који су им били недостижни, или који су остављани на маргини догађаја. Проучавање писане речи може да постави жену у центар интересовања и да скрене пажњу читаоцу на то да поред устаљених модела тумачења текстова чији су аутори мушкарци, женски текст може да се тумачи у новом оквиру, у ком би се узимале у обзир све специфичности женског искуства при настајању дела.

[...] пошто је неравнотежа међу родовима утицала на то да животна и професионална искуства жена буду ограничена, њихово образовање лоше и несистематско, препреке у развијању талента велике и често несавладиве, појам рода у овим истраживањима има и значење оптерећења, отежавајуће околности (Dojčinović-Nešić 1993: 52).

На примеру две ауторке из нашег истраживања, ова теза се потврђује; Мејбел Стобарт образовање није стекла формалним путем, а Јелена Лозанић није могла да студира оно што је желела. Ипак, обе су припадале вишим друштвеним круговима и имале прилику да се изборе за место у јавној сфери друштвеног деловања. Њихови су путеви трасирани класном, али и родном одредницом, са низом узрочно-последичних веза. Из тог разлога је важно проучавање дела списатељица које говоре о својим искуствима кроз историју, и обнова интересовања за такве текстове. Упркос бројним разликама, искуство појединачних жена припада и колективном женском искуству и женској културној целини.

У склопу социолингвистичке наративне мреже на овај начин повезујемо глобално и локално, подижући на исту раван универзалне тежње жена да буду признате у друштву као вредне и потребне чланице, и настојања да се промени положај подређености условљен њиховим полом.

Литература

- Baba, Homi K. *Smeštanje kulture*. Preveo Rastko Jovanović. Biblioteka: Circulus Globus. Beograd: Beogradski krug, 2004.
- Bearman, Peter, Robert Faris and James Moody. "Blocking the Future: New Solutions for Old Problems in Historical Social Science". *Social Science History*, Volume 23, Issue 4 Winter. (1999): 501–533. <https://doi.org/10.1017/S0145553200021854>. (преузето 23.3.2017).
- Bearman, Peter S. & Katherine Stovel. "Becoming a Nazi: A model for narrative networks". *Poetics*, 27. (2000): 69–90. [https://doi.org/10.1016/S0304-422X\(99\)00022-4](https://doi.org/10.1016/S0304-422X(99)00022-4) (преузето 12.8.2024.)
- Bekčić Pješčić, Gordana. „Šta je u stvari rodoljublje?”. *Republika – časopis građanskog samooslobođanja*, (2011): 498–499. <http://www.republika.co.rs/498-499/27.html> (preuzeto 12.11.2022).
- Bojović, Snežana. *Sima Lozanić*. Edicija: Najznamenitiji Srbi. Kolo 1. Velikani nauke. Beograd: Princip, 1996. (ćirilica)
- Gimenez, Julio. "Narrative analysis in linguistic research". U L. Litosseliti (ur.), *Research Methods in Linguistics*. London, UK: Continuum, (2010): 198–215.
- Dojčinović-Nešić, Biljana. *Ginokritika. Rod i proučavanje književnosti koju su pisale žene*. Beograd: Književno društvo „Sveti Sava”, 1993.
- Zaharijević, Adriana. *Postajanje ženom*. Beograd: Rekonstrukcija ženski fond, 2010.
- Kripner, Monika. *Žene u ratu. Srbija 1915–1918*. Preveo Veselin Kostić. Biblioteka: Studije i monografije. Beograd: Narodna knjiga, 1986. (ćirilica)
- Lozanić-Frothingham, Jelena. *Dobrotvorna misija za Srbiju u Prvom svetskom ratu, pisma iz Amerike i Kanade 1915–1920. godine*. Beograd: Udruženje nosilaca Albanske spomenice, 1970. (ćirilica)
- Milanović, V. Jasmina. *Žensko društvo (1875–1942)*. Beograd: Institut za savremenu istoriju i Službeni glasnik, 2020. (ćirilica)
- Mladenović, Božica. *Porodica u Srbiji u Prvom svetskom ratu*. Posebna izdanja, knjiga 51. Beograd: Istorijski institut, 2006. (ćirilica)
- Popović Filipović, Slavica. *Iz postojbine javora: kanadsko-britanska medicinska i humanitarna pomoć Srbiji u Prvom svetskom ratu*. Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 2013.
- Powell, Anne. *Women in the War Zone. Hospital Service in the First World War*. Stroud, United Kingdom: The History Press Ltd, 2013.
- Riessman Catherine Kohler. "Analysis of personal narratives". U J.F. Gubrium and J.A. Holstein (eds), to appear in *Handbook of Interviewing*, Sage

- Publications, 2000. <http://alumni.media.mit.edu/~brooks/storybiz/riessman.pdf> (преузето 22.8.2018).
- Stobart, St. Clair Mabel. *War and Women. From experience in the Balkans and Elsewhere*. London: G. Bell and Sons Ltd, 1913. <http://www.archive.org/details/warwomenfromexpe00stobrich> (преузето 12.1.2011).
- Stobart, Sinkler Mejbel. *Plameni mač u Srbiji i drugde*. Preveo Branko Momčilović. U originalu: *The Flaming Sword in Serbia and Elsewhere* (1916). Edicija Srbija 1914-1918. Beograd: RTS, Novi Sad: IK Prometej, 2016. (ćirilica)
- Stolić, Ana. Srpski narodni ženski savez i politike ženskog aktivizma (1906–1919). Edicija STUDIJE, knjiga 8. Beograd: Istorijski institut, 2023. (ćirilica)
- Trgovčević, Ljubinka. *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Political Science, 2008.
- Fetterley, Judith. “On the Politics of Literature”. U *The Resisting Reader: A Feminist Approach to American Fiction*. Introduction, xi-xxvi. Bloomington: Indiana University Press, 1978.
- Filipović, Jelena. *Moć reči. Ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Drugo, dopunjeno i prošireno izdanje. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2018a.
- Filipović, Jelena. „Multimodalna sociolingvistička narativna mreža kao konstruktivistički pristup činu čitanja u 21. veku: Čimamanda Ngozi Adiči”. U *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, VII/1 (strp. 109–120). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, 2018b. UDK 821.111(669).09 Adichie C. N. 81’27 (преузето 10.2.2023).

Svetlana Velimirac
University of Belgrade
Faculty of Political Science
Belgrade
svetlana.velimirac@fpn.bg.ac.rs

Original Scientific Article

Between Serbia, America and Britain: a Sociolinguistic View of the Writings of Mabel St. Clair Stobart and Jelena Lozanić

This paper deals with the construction of a complex sociolinguistic narrative network of meaning that includes intricate interaction of societies and individuals, local and global, based on narratives written by two female authors about personal experiences from the First World War: *Mission for Serbia: Letters from America and Canada 1915-1920* (1970) by Jelena Lozanić Frothingham and *The Flaming Sword in Serbia and Elsewhere* (1916) by Mabel St. Clair Stobart. The authors presented their own experience of the war and the complexity of a woman's identity, while they were relocated to a different environment – Jelena Lozanić from Serbia to the United States of America and Canada, and Mabel Stobart from England to Serbia. Through the sociolinguistic narrative network of these works, we discover new positions of power that women won by actively participating in the First World War, regardless of geographical distance, the diversity of their positions, roles, and environments. The messages of humanism and pacifism are addressed to the readers of both works, while concrete examples show how much an individual can achieve for the community through active social engagement. Reading these works and searching for the texts related to them, we ourselves become part of the same sociolinguistic narrative network (Filipović, 2018a: 219) as interpreters of social relations shown from the particular positions of the authors.

Keywords: World War I, women, sociolinguistic narrative network.

Примљено: 12. 8. 2024.

Одобрено: 23. 9. 2024.